

Ajkay Alinka:

Nőalakok követendő és elvetendő példái Pázmány vitáiratóban¹

Noha több mint harminc polemikus írása van Pázmánynak, többnyire pontosan meghatározható, kivel vitázik éppen, a *Tíz bizonyosság*² című munka az egyetlen olyan vitáirata, amely nem konkrétan valakinek valamilyen írása ellen készült, hanem általánosságban foglalja össze a protestánsok tévelygéseit, vagyis más hasonló, általánosan átfogó vitáirata nincsen. Pontosán ezért lehet talán általánosabb érvényű, Pázmány egész polemizáló gyakorlatára vonatkozó megfigyeléseket tenni ennek a műnek a vizsgálata során, valamint nem utolsó sorban azért is, mivel ehhez a művéhez Pázmány több, mint száz oldalnyi kéziratot megjegyzést, kiegészítést fűzött.³

Előadásomban e vitáiratnak most csupán egyetlen sajátosságát kívánom alaposabban körüljárni, szorosán kapcsolódva a konferencia kitűzött tárgyához, vagyis megpróbálom áttekinteni és rendszerezni, milyen nőalakokat említ ebben a vitáiratban Pázmány. A műben szóba kerülő nőket, asszonyokat alapvetően három csoportba lehet sorolni:

1. bibliai nőalakok
2. ókori keresztény vagy eretnek nők
3. kortársak

A bibliai nőalakok közül lényegesen nagyobb számban fordulnak elő az *Ószövetség* asszonyai, szám szerint tízet említ Pázmány, míg az *Újszövetségből* mindössze kettőt. Ez utóbbiak közül az egyik természetesen a Szűzanya, akit négyszer említ,⁴ egyszer mint Jézus anyját, egyszer a „Mária és a Szentek” szókapcsolatban, aztán mint az angyali üdvözlés szereplőjét és végül egy 4. századi eretnekmozgalom, a Collyridiánusok kapcsán, akik istenséget tulajdonítottak neki. A másik újszövetségi asszony Márta, aki egyszer fordul elő. Vele kapcsolatban a jól ismert evangéliumi részletet említi,⁵ miszerint a húga, Mária választotta a – Jézus szerint – jobb és fontosabb magatartást, hiszen ő odaült Jézus lábához és csak hallgatta, míg Márta sürgött-forgott, a háziasszonyi teendőket végezve.

---

¹ A dolgozat megírásakor a szerző Bolyai János kutatói ösztöndíjban részesült.

² A szöveg kritikai kiadása: PÁZMÁNY Péter, *Az mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyossága és rövid intézés a török birodalomról és vallásról (1605)*, s. a. r. AJKAY Alinka, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei 2). A továbbiakban: PÁZMÁNY 1605/2001. Valamint az ehhez írott jegyzetkötet: PÁZMÁNY Péter, *Tíz bizonyosság (1605) Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, szerk. AJKAY Alinka, közrem. BÁTHORY Orsolya, VARSÁNYI Orsolya, Bp., Universitas, EditioPrinceps, 2012 (Pázmány Péter Művei 5). A továbbiakban: PÁZMÁNY 1605/2012.

³ Pázmány kéziratot bejegyzéseit Báthory Orsolya írta át: PÁZMÁNY 1605/2012, 215-359.

⁴ PÁZMÁNY 1605/2001, 42, 151, 218, 290.

⁵ Lk, 10, 38-40.

Az ószövetségi nők két további csoportba sorolhatók: a pozitív vagy közömbös példák csoportjába és az egyértelműen negatív szereplők körébe. A tíz ószövetségi nő közül mindössze Jezabel, Acháb király felesége⁶ az, aki egyértelműen negatív példa. Nem az eredeti bibliai történetet idézi Pázmány, hanem a protestáns tévelygők feleségeit hívja Jezabelnek, ezzel utalva a romlottságukra, rosszra való csábításukra, sőt ezzel a hasonlattal kilátásba helyezi átvitt értelemben majdani szörnyű végüket is.⁷ A többiek nem negatív szereplők, még Éva sem, akit arra hoz fel háromszor is példának,⁸ hogy mivé fajulhat, ha valakit megcsal az ördög, ha valaki szóba áll a sátánnal. A híres feleségeket említi még, Cipporát (Mózesé), Sárát (Ábrahámé), Rebekát (Izsáké), olyan szövegkörnyezetben, hogy ilyen és hasonló becsületes személyeket szidalmaz Kálvin.⁹ Juditra és Eszterre, mint szent könyvek szerzőire hivatkozik Pázmány, akiket a tévelygők nem ismernek el, ide tartozik még Rut is, akit a főszövegben nem említi, hanem csak a kéziratos kiegészítésekben.¹⁰ Illetve Esztert – Vastival együtt – még kétszer fölhozza olyan összefüggésben, hogy a protestáns újítók éppúgy cserélgethetik a feleségeiket, ahogyan Vasti helyébe Eszter került.¹¹ Végül Zsuzsannát említi még, mint a vének által ártatlanul megvádolt leányt,¹² akiket Dániel úgy tudott leleplezni, hogy nem volt közöttük egyetértés, így lepleződnek le a viszálykodás miatt az újítók hazugságai is.¹³ Már ezekből a példákból is jól látszik, hogy Pázmány mindent a főtémának rendel alá, vagyis annak, hogy bizonyíthassa a protestánsok tévelygéseit. Valamennyi metaforikusan értelmezhető alak ebben a viszonyrendszerben van ábrázolva.

Az ókeresztény időszakból a *Tíz bizonyosság* főszövegében mindössze öt nőt említi Pázmány. Itt már jól látszik, hogy a kereszténység gyökeres változást hozott – az ókori mintákhoz képest – a klasszikus társadalmi szerepek megosztásában. A nők alapvetően más szerepet töltek be például az ókor filozófiai iskoláiban és a vallási kultuszokban. A kereszténység azzal, hogy a nőt és férfit testvérré tette, egyenrangú félként állította őket egymás mellé. Különösen jól érzékelhető ez az ókori női szentek életrajzaiban és abban, hogy a késő ókor neves tanítói mellett több esetben női tanítványi, követői kör alakult ki. Az ilyen

---

⁶ 1Kir 16,28-34, 17, 18, 21.

⁷ Az egyik leghíresebb történet a házaspárról az, amikor Acháb, Szamaria királya megkívánja a palotája melletti szőlőskertet, ami Nabot tulajdona. Megpróbálja megvenni, de Nabot nem adja el neki. Amikor Jezabel ezt meghallja, levelet ír a Nabottal együtt lakó véneknek és előljáróknak, hogy hamis vád alapján ítéljék el Nabotot és kövezzék meg. A város vénjei a parancs szerint cselekedtek, s Nabot halála után Acháb birtokba vette a szőlőjét. Illés próféta Isten büntetését helyezte kilátásba a szörnyű bűnért: Jezabelt a kutyák falják fel ott, ahol Nabot vérének is felnyalták.

⁸ PÁZMÁNY 1605/2001, 49, 51, 70.

⁹ PÁZMÁNY 1605/2001, 235.

¹⁰ PÁZMÁNY 1605/2012, 327.

¹¹ PÁZMÁNY 1605/2001, 160, 268. Az eredeti történetet lásd: Esz, 1,9-22.

¹² Dán 13,45-63.

¹³ PÁZMÁNY 1605/2001, 122.

„Mester és Tanítvány” viszonyra jó példa Szent Jeromos, aki Damasus pápa titkáráként keresett lelki vezető volt. Tanácsait előkelő római hölgyek kérték ki, a legismertebbek talán Eustochium, Marcella és Paula. Később mindhármukat szentté avatták. Pázmány a *Tíz bizonyosság* főszövegében Eustochiumot (aki egyébként Paula lánya) említi.¹⁴ Jeromost bizony többször megvádolták azzal, hogy ezeknek a gazdag és előkelő, a római arisztokráciához tartozó hölgyeknek nem pusztán a lelki vezetője volt. Ezzel nem csak a saját kortársai vádolták, hanem a későbbi korok hitvitázóinál is föl-fölbukkan a téma, nevezetesen Pázmány kortársa, Lawrence Humphrey oxfordi puritán vallásprofesszor egyik munkájában.¹⁵ Ezt a részletet idézi Pázmány, miszerint Jeromos a szeretője, Eustochium kedvéért írt földühödött haraggal az ereklyetiszteletet gyalázó Vigilantius ellen. Természetesen Pázmány példaként említi mindezt a tévelygők égbekiáltó hazugságaira, akik nem tisztelnek senkit, a régi szent atyákat sem. Tehát ebben az esetben sem a pozitív, követendő példa van kiemelve, hanem a protestánsok galádsága.

A további hivatkozott késő ókori nők valamennyien negatív példák. Az eretnekek tárgyalásánál változik a nők szerepe, szinte kivétel nélkül egy adott férfiember irányítójaként tűnnek föl. Ez az irányító szerep mindig negatív, rosszra csábít, tévútra visz, méghozzá aktív, cselekvő magatartásra sarkall, nem olyan kontemplatív, szelíd „Mester és Tanítvány” viszony, mint a pozitív példaként említett szentek esetében. Elsőként türoszi Helénáról beszél Pázmány. Annyit mond róla, hogy pénzért vette Simon mágus.¹⁶ A hagyomány szerint Heléna egy türoszi bordélyházban élt prostituáltként, innét váltotta ki Simon mágus, aki a Jézus halála utáni években kezdte meg működését Rómában. Az apokrif *Péter apostol cselekedetei* mondja el Simon mágus és Szent Péter vitáját. Az egyházatyák szerint Simon személye maga az eretnokség, bűne (simónia) a hitetlenség ősmintája. Ezzel a tetteivel, hogy pénzen vett magának asszonyt, a férfi és nő közötti szabad szerelmet hirdette, amit az ősegyház mereven elutasított.

Másodikként Philumenéről beszél, aki második századi gnosztikus eretneknő volt. Philumené Apellészt irányította, aki egy főként Alexandriában működő gnosztikus ókeresztény író volt. Pázmány szerint Apellész „egy Philumena eordeongeos aszoni allatot hordozuan magaual, mindeneket az eo tanaczabol cselekeziec vala.”¹⁷ Később azt is hozzáteszi

---

¹⁴ PÁZMÁNY 1605/2001, 104.

¹⁵ Lawrence HUMPHREY, *Iesuitismi pars secunda, puritanopapismi, seu doctrinae Iesuiticae aliquot Rationibus ab Edmundo Campiano comprehensae, et Ioanne Duraeo defensae, confutatio [...]*, Londini, 1584, 504.

¹⁶ PÁZMÁNY 1605/2001, 38.

¹⁷ PÁZMÁNY 1605/2001, 39.

még, hogy Philumenét a Sátán tanítja, noha ő azt hiszi, hogy Krisztus jár hozzá Szent Pállal.¹⁸ Apellész valóban összegyűjtötte ennek a prófétának a kijelentéseit *Kinyilatkoztatások* (Phanerószeisz) címmel.

A következő két prófétanő, Maximilla és Priscilla, Montanus követői voltak. A montanizmus karizmatikus eretnek mozgalom volt Kis-Ázsiában, a 2-3. században. Montanus egyházszervezetének hierarchiájában a nők is szerepet kaptak, Priscilla és Maximilla eksztázisban tolmácsolták a Paraklétosz (= Üdvözítő) szavait. Pázmány többször is említi őket, azt mondja, hogy Montanus „két gonoz azzont, Priscillat, es Maximillat, sem eyel, sem nappal, oldala melleol el nem erezt vala.”¹⁹ Egy másik helyen pedig arról beszél, hogy „Montanus es Priscilla, az Eordeogh tanacsabol, fel akaztac magokat.”²⁰ Ezt a mondatot a kéziratok kiegészítésekben pontosítja és javítja, ugyanis itt már pontosan idézi Caesareai Euszebiosznak a *Historia Ecclesiastica* című munkájából az adott sorokat, amiből kiderül, hogy nem Priscilla, hanem Maximilla lett öngyilkos Montanusszal eszerint a forrás szerint.²¹ Mindez a későbbiekben lesz majd érdekes.

A kortársak közül Pázmány az egyetlen Katharina von Bora kivételével kizárólag az angol uralkodóházhoz tartozó nőket említi, a főszövegben kettőt, a kéziratok kiegészítésekben még további kettőt. Egyetlen pozitív, követendő példát nem talál a kortársak között, kivétel nélkül az elrettentést példázzák. Elsőként Boleyn Anna kerül szóba, amikor arról értekezik Pázmány, hogy micsoda iszonyúképpen vesznek el a tévelygések kezdői és első követői. A német- és franciaországi protestánsok után tér rá Angliára, ahol „a teueligeseznek fézket veré, es okot adna, Anna Bolena, kiraline azzony, A Semerseti herczeg, es az Cantuariai Ersec, De mint iaranac? A kiralyne, fitalansagaert, az pelenger alat hala megh: Az Herczegnece feiet vöuec, Az arulo Erseket eleueneen megh egetec.”²² Itt persze Pázmány időben több különböző dolgot, eseményt mos össze, saját érvelése megtámogatására alakítva a történeteket. Boleyn

---

¹⁸ PÁZMÁNY 1605/2001, 45. Ez a mondat Szent Ágoston *De haeresibus* (Az eretnekségről) című művének 24., Apellésszel foglalkozó fejezetére utal, erre hivatkozik Pázmány. Ennek függelékeként maradt fenn a Pázmány által idézett sor, melynek eredeti szövegkörnyezete valójában Tertullianus egy elveszett művéből, az *Adversus Apelleiacos*ból való fragmentum. Ezt a töredéket Ágoston fentebb említett művéhez az 5. században csatolták. A Pázmány által kézzel írott 59. számú idézet: „Phantasma Philomenae, pueri habitu se demonstrabat, qui puer apparens, Christum se aliquando, aliquando esse Paulum asserebat.” Az eredeti Tertullianus-mondat: „eodem phantasmate eidem Philomenae pueri habitu se demonstrante, qui puer apparens Christum se aliquando, aliquando esse asseret Paulum.”

¹⁹ PÁZMÁNY 1605/2001, 244.

²⁰ PÁZMÁNY 1605/2001, 59.

²¹ „Aiunt plurimi, Montanum et Maximillam ab insano spiritu motos seipsos, non quidem simul, sed quemque mortis suae tempore, laqueo suspendisse, atque ita in mortem Judae proditoris vitam terminasse, quemadmodum et egregium illum, velut primum. Prophetiae illorum procuratorem Theodotum multus rumor tradit, ita aliquando factum amentem, ut seipsum erroris spiritu persuaserit in caelos assumi, atque ita auras iactatum, pessime interesse.” PÁZMÁNY 1605/2012, 240.

²² PÁZMÁNY 1605/2001, 62.

Annát valóban kivégeztette VIII. Henrik 1536 májusában, hogy feleségül vehesse Jane Seymourt. A vád hűtlenség – ez ekkoriban egyenlő volt a felségárulással –, és vérfertőzés volt, ami okot adott a királyné öccsének, George-nak a kivégzésére is.

Somerset hercege már a következő uralkodó, VI. Edward (VIII. Henrik és Jane Seymuor fia) nagybátyja volt, Edward Seymuor. Amikor VIII. Henrik meghalt, fia még csak tízéves volt, és Seymour elérte, hogy nagykorúságáig ő legyen a régens. A protestantizmust pártfogolta, a királyt is ilyen szellemben neveltette. A hatalomért való állandó erőszakos konspirációinak végül saját unokaöccse vetett véget: egy összeesküvés során elfogták és lefejezték 1552-ben.

A Canterbury érsek személye úgy kapcsolódik ide, hogy amikor VIII. Henrik el akart válni az első feleségétől, Aragóniai Katalintól – mivel Boleyn Annát kívánta nőül venni –, a pápa, VII. Kelemen, nem volt hajlandó a házasságot érvényteleníteni, ezért a nem sokkal korábban kinevezett Canterbury érsek, Thomas Cranmer tette ezt meg és adta össze a királyt és Annát. Thomas Cranmer a Boleyn-család udvari papja volt korábban, kinevezését a későbbi királyné segítette elő. Az esketés után viszont a pápa őt is és a királyt is kitagadta, ennek hatására jött létre az anglikán egyház, melynek feje maga az uralkodó. Az érseket a királyné után húsz évvel, 1556-ban végezték ki, valóban máglyán.²³

A következő asszony, akit Pázmány említ, I. Erzsébet királynő, VIII. Henrik és Boleyn Anna lánya. Ő háromszor is előfordul a főszövegben,²⁴ Pázmány mint nemrég meghalt királynőről beszél, s valóban, két évvel a *Tíz bizonyág* megjelenése előtt, 1603-ban halt meg. Uralkodása alatt anyját, Boleyn Annát az anglikán egyház mártírjává avatták. Pázmány I. Erzsébetről is elítélően nyilatkozik, főként azért, mivel az anglikán egyház fejeként – szerinte – isteni tisztelettel adóznak neki, térdre hullnak előtte és imádkoznak hozzá. Már az is felháborító Pázmány számára, hogy egy világi uralkodó egyben az egyház feje, de még szörnyűbbé teszi a protestánsok tévelygését az, hogy nők is lehetnek papok, sőt főpapok, olyanok, akiknek a hit dolgában hatalmuk van.

A kéziratos kiegészítésekben még Aragóniai Katalint és Boleyn Máriát említi Pázmány, mindketten VIII. Henrikhez köthetők, az első a felesége, a második a szeretője volt Boleyn Anna előtt.²⁵

---

²³ Ekkor már I. Mária – VI. Edward nővére – ült az angol trónon, aki katolikus volt és nem kegyelmezett a protestánsoknak. Cranmerről szól Sztárai Mihály 1560-as históriája: *Historia Cranmerus Thomas Érseknek az igaz hitben való állhatatosságáról*.

²⁴ PÁZMÁNY 1605/2001, 137, 156, 195.

²⁵ PÁZMÁNY 1605/2012, 312.

Az uralkodóktól némiképp különbözik Luther Márton felesége, Katharina von Bora. Az ő példája inkább az ókeresztény korszak eretneknőihez hasonlít Pázmány leírásában, rosszra csábít, negatívan befolyásolja a férfit. Pázmány nagyon degradálóan többnyire csak „Catus azzony”-ként emlegeti. A főszövegben háromszor említi,²⁶ a kéziratok kiegészítésekben egy további alaklommal.²⁷ Pázmány két kontextusban beszél róla, egyszer a történeti, kronológiai eseményeket jócskán összemosva mondja, hogy „Catus azzoniert farba ruga Luther [...] a czukliat.”²⁸ Ebben a szöveggörnyezetben arról van szó, hogy a protestáns újtók zöme katolikus pap vagy szerzetes volt korábban, ahogyan Luther is ágostonos szerzetes volt. Az viszont erős túlzás, hogy Katharina Bora miatt hagyta volna ott a szerzetesrendet, hiszen az jó pár évvel a megismerkedésük előtt történt. Pázmány azt is hangoztatja, hogy Katharina Bora maga is apáca volt, mielőtt Lutherrel megismerkedett. Ez igaz, ötéves kora óta különböző kolostorokban élt, mígnem Luther írásaiból megtudta, hogy nem kötelezhetik akarata ellenére az apácáságra, így 8 társával megszökött a nimbscheni zárdából. Luther segített kiházásítani a szökött apácákat, bár ő maga nem kívánt megnősülni. Katharina viszont elhatározta, hogy csak az ő felesége lesz, kitartása meg is hozta a gyümölcsét, Luther 1525-ben elvette a nála 17 évvel fiatalabb nőt.

A másik Katharina Borát érintő kontextus, Luther saját mondata, melyet Pázmány magyarul idéz a főszövegben: „azt mongia eo maga, *Hogy teobszeor hál eo velle az Eordeogh, hogy sem az eo, Apaczabol leot agias tarsa, Catus azzoni.*”²⁹ Ezt a mondatot idézi Pázmány latinul az eredeti forrásból a kéziratok kiegészítésekben.³⁰ Láthatjuk, hogy az ’apácából lött ágyas társa’ kifejezés Pázmány rosszmájúsága, nem nevezi feleségnek, az eredeti szövegben csak a keresztnév szerepel, ahogyan később a *Kalauz*ban is már pontosan fordítja az eredeti szöveget.³¹

S ezzel végezetül elérkeztünk mindezen vizsgálódásoknak egy további – számomra – rendkívül érdekes és izgalmas hozadékához, nevezetesen ahhoz, hogy megállapíthassuk, mikorikiak Pázmány kéziratok bejegyzései a *Tíz bizonyság* munkapéldányában. Ezt mindezig nem sikerült megállapítani, feltételezések vannak csupán a témáról. Öry Miklós feltételezése az volt, hogy Pázmány azért írt ilyen tetemes mennyiségű kiegészítést ehhez a munkához,

---

²⁶ PÁZMÁNY 1605/2001, 50, 57, 245.

²⁷ PÁZMÁNY 1605/2012, 238.

²⁸ PÁZMÁNY 1605/2001, 245.

²⁹ PÁZMÁNY 1605/2001, 57.

³⁰ PÁZMÁNY 1605/2012, 238. „Diabolus frequentius et proprius mihi condormit quam mea Catharina.”

³¹ „... azzal dicsekedik ugyan ottan, hogy toebszoer, és koezelb hál oe velle az oerdoeg, hogy sem az oe Katussa.” PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus, Igassagra vezerloe Kalauz*, Pozsony, 1613, 189. Érdekesség, hogy itt magyarra fordítja Pázmány a szöveget és úgy idézi, holott a *Kalauz*ra általánosságban az jellemző, hogy latinul idézi a forrásokat.

mivel újra ki akarta adni. Az én feltételezésem az, hogy ez részben igaz. Szerintem önálló kötetként nem akarta megjelentetni, hanem a második, átdolgozott kiadás a *Kalauz* maga. Méghozzá az 1613-as első kiadás. Teóriám szerint a kéziratos bejegyzések 1613 előtt kerültek a kötetbe, mivel már az első *Kalauz*-kiadásba beledolgozza azokat Pázmány. A *Tíz bizonyosság* és a *Kalauz* megjelenése, vagyis 1605 és 1613 közötti időszakban szinte kizártnak tarthatjuk, hogy ismét önállóan meg akarta volna jelentetni Pázmány, hiszen ebben a 8 évben 4 további vitairatot írt és jelentetett meg, igen kevésbé valószínű, hogy sajtó alá akart volna rendezni egy már kiadottat. A kéziratos bejegyzéseket pedig beledolgozta a 13-as *Kalauz*ba, ezekből mutatnék most néhány példát állításom alátámasztására. Mivel a nők történeteit kezdetem el vizsgálni, ezeket a példákat mutatom be. A bemutatott példáim valamennyien negatív szereplők lesznek, velük kapcsolatban pontosít több ízben Pázmány. Az ókeresztény eretneknők esetében például a korábban említett Montanus-követők, Priscilla és Maximilla említések a kéziratos részben pontosítja Pázmány, amit a *Tíz bizonyosság* főszövegében még rosszul ír, hogy nem Priscilla, hanem Maximilla lett öngyilkos Montanusszal együtt úgy, ahogyan az áruló Júdás, vagyis hogy fölakasztották magukat. Ezen a részen is látszik Pázmány technikája, amit a *Tíz bizonyosság*ba kézzel beleír, pontosít, az kerül majd a *Kalauz*ba, esetleg annyi változtatással, hogy kicsit rövidít a jegyzetekben még teljes egészében idézett szövegen.³² Ugyanez történik a többi hivatkozott nővel is, türoszi Heléna³³ és Philumené³⁴ esetében is így jár el Pázmány: a *Tíz bizonyosság* főszövegében magyarul mondja el, majd kéziratban idézi latinul a forrást, és ezt a szöveget dolgozza bele kissé rövidítve a *Kalauz*ba.

---

³² „Aiunt plurimi, Montanum et Maximillam ab insano spiritu motos seipsos, non quidem simul, sed quemque mortis suae tempore, laqueo suspendisse, atque ita in mortem Iudae proditoris vitam terminasse, quemadmodum et egregium illum, velut primum. Prophetiae illorum procuratorem Theodotum multus rumor tradit, ita aliquando factum amentem, ut seipsum erroris spiritu persuaserit in caelos assumi, atque ita ina uras iactatum, pessime interesse.” PÁZMÁNY 1605/2012, 240. Ugyanez a szöveg a *Kalauz*ban: „Ajunt plurimi, Montanum, et Maximillam, ab insano Spiritu motos, seipsos laqueo suspendisse; atque ita, in mortem Iudae proditoris, vitam terminasse. quemadmodum primum prophetiae illorum procuratorem Theodotum, multus rumor tradit, ina uras iactatum, pessime interysse.” PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus, Igassagra vezerloe Kalauz*, Pozsony, 1613, 191. Pontosán ugyanez a részlet található meg a tíz évvel későbbi kiadásban is, PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus, Igassagra vezerloe Kalauz*, Pozsony, 1623, 217, valamint a Pázmány életében utoljára kiadott 37-esben is, PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus, Igassagra vezerloe Kalauz*, Pozsony, 1637, xxx.

³³ „Simon Samarites, postquam damnatus est, cum pecunia sua conversus ad veritas expugnationem, quasi pro solatio ultionis, fultus etiam artis suae virtutibus, ad praestigias virtutis alicuius Helenem quandam Tyrio de loco libidinis publicae eadem pecunia redemit, dignam sibi mercedem pro spiritu sancto etc.” PÁZMÁNY 1605/2012, 223. Ugyanez a részlet a *Kalauz*ban: „Postquam damnatus est cum pecunia sua, Helenem quandam, de loco libidinis publicae, eadem pecunia redemit; dignam sibi mercedem pro Spiritu Sancto.” PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus, Igassagra vezerloe Kalauz*, Pozsony, 1613, 311.

³⁴ „Ex illorum grege Apelles, vitae conversationem, et senectutem iactans, fidem habens sententiae daemonicae Virginis, Philomenae.” PÁZMÁNY 1605/2012, 224-225. Ugyanez a *Kalauz*ban: „Apelles vitae conversationem, et senectutem iactans, Fidem habet sententiae daemonicae, Virginis Philuménae.” PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus, Igassagra vezerloe Kalauz*, Pozsony, 1613, 178.

Végezetül egy kortárs nőről szóló példát mutatok még meg, érdekességképpen feltételezésem alátámasztására. Ez az asszony nincs nevesítve – egyébként Margarethe Lindemann-nak hívták –, ő Luther Márton édesanyja. A szövegösszefüggést nem lehet eléggé eufemisztikusan megvilágítani, ugyanis arról értekezik Pázmány, hogy Luthernek az apja maga az ördög volt. A *Tíz bizonyság* főszövegében azt írja Lutherről, hogy „az eo Annia egy feordeo hazba, szolgáló leani vala, ki az eordeogtül megh, nyomatuan, Luthert, nem természet foliasa szerent, firfiutul, hanem az eordeog mestersegebeol szüle: Errül nem csak egy Lipsiabeli beocsülletes aszoni allat, ki iol esmerte az Luther anniat, de Cochlaeuis bizonisagot teszen.”³⁵ Ennek az oldalnak az aljára kézzel azt írta Pázmány: „Azt iriak hogy az ördög hált lidercz modra az Luther anniaival, es hogy annak csinalmánia es fayzasa, mert noha az ördögnek fayzasra ualo ereie es természeti nincsen eo magatul, de az firfiuij magot ördöggi mestersegeuel az azzoni emberbe öntuen, az fayzasnak eszközi lehet es alkotoia.”³⁶ Pázmány korában a diabológia komoly dolog volt, az ördöggel kapcsolatban számtalan feltételezés és írás napvilágot látott. Ezt a marginális megjegyzést is beledolgozta a *Kalauz*ba, ehhez az egyetlen aprósághoz kilenc különböző forrást sorol fel.³⁷

Míndez – és számos további példa – azt mutatja, hogy feltételezhetjük, a *Tíz bizonyság* margináliái és kéziratos kiegészítései még 1613 előtt kerültek bele a kötetbe, mivel szövegszerűen láthatjuk, hogy a kéziratos bejegyzéseket már a *Kalauz* első, 1613-as kiadásába beledolgozta Pázmány.

---

³⁵ PÁZMÁNY 1605/2001, 40.

³⁶ PÁZMÁNY 1605/2012, 227.

³⁷ „Azért, azt olvasom Luther felöl: hogy, nem mindenestül az természet folyása szerént születtetett; hanem, az Eordög bagzott Lidércz módgyára az Anniaival, és annak csinálmánia, és fajzása vólna. Ezt én, magam újból nem szoptam: hanem, tíz, vagy töb fő tudós embereket nevezhetek, kik közzül némellyek, még életében Luthernek ezt szemére hánták.” PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus, Igassagra vezerlo Kalauz*, Pozsony, 1613, 181. A további példákat és latin idézeteket lásd a 4. képen.